

Marian KAPROŃ, Sławomir PIETRZAK,
Magdalena OSUCHOWSKA, Katarzyna STRZELEC

Charakterystyka zachowania się koni roboczych pochodzących po ogierach państwowych i uznanych w trakcie użytkowania zaprzęgowego*

Characterization of the Behaviour of Draught Horses from the State and Attested Stallions in the Period of Using Them as Draught Horses

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację rozpoczętych już badań (8) dotyczących analizy poglądów rolników na temat roboczej przydatności posiadanych przez nich koni, pochodzących po ogierach państwowych bądź uznanych. Poprzednia praca obejmowała wychów źrebiąt do momentu wdrożenia do pracy po okresie oprzęgania, zaś obecna związana jest z okresem ich pełnego użytkowania jako koni roboczych.

MATERIAL I METODY

Materiałem badań były informacje zawarte w 3791 ankietach (1, 8), dotyczące późniejszego roboczego wykorzystania koni roboczych, ocenianych wcześniej (8) jako źrebięta.

Zakres badań ankietowych polegał na uzyskaniu następujących danych: 1 — możliwość sprzęgania ocenianego konia z innymi końmi, 2 — zachowywanie się konia podczas: a) karmienia, b) czyszczenia powłok ciała, c) rozcyszczania lub kucia kopyt, d) zakładania uprzęży, e) zaprzęgania do wozu i w pracach transportowych, f) zaprzęgania do narzędzi rolniczych i w pracach polowych, g) jazdy po drogach polnych, h) jazdy po drogach publicznych, i) wymijania i wyprzedzania przez pojazdy mechaniczne, j) na placach targowych i punktach skupu, k) przy wyprzęganiu. Rozkład opinii rolników na temat posiadanych przez nich koni został zweryfikowany statystycznie przez zastosowanie testu χ^2 (7) oraz przedstawiony w formie graficznej.

* Praca wykonana w ramach programu RR II 22.

OMÓWIENIE WYNIKÓW

Możliwość sprzęgania ocenianych koni z innymi końmi występowała w szerokim zakresie (u ponad 65% koni) wśród potomstwa ogierów śląskich z obydwu sektorów hodowli oraz zimnokrwistych uznanych. Z kolei progenitura szlachetnych ogierów małopolskich i wielkopolskich, a szczególnie zimnokrwistych ogierów z PSO (ryc. 1a) w większym stopniu uniemożliwiała tę czynność, ponieważ 35%–45% osobników nie pozwalało się sprzęgać z innymi końmi. Omawiane zależności miały charakter statystycznie wysoce istotny w odniesieniu do prawie wszystkich układów porównań, z wyjątkiem potomstwa ogierów śląskich z obydwu sektorów (tab. 1).

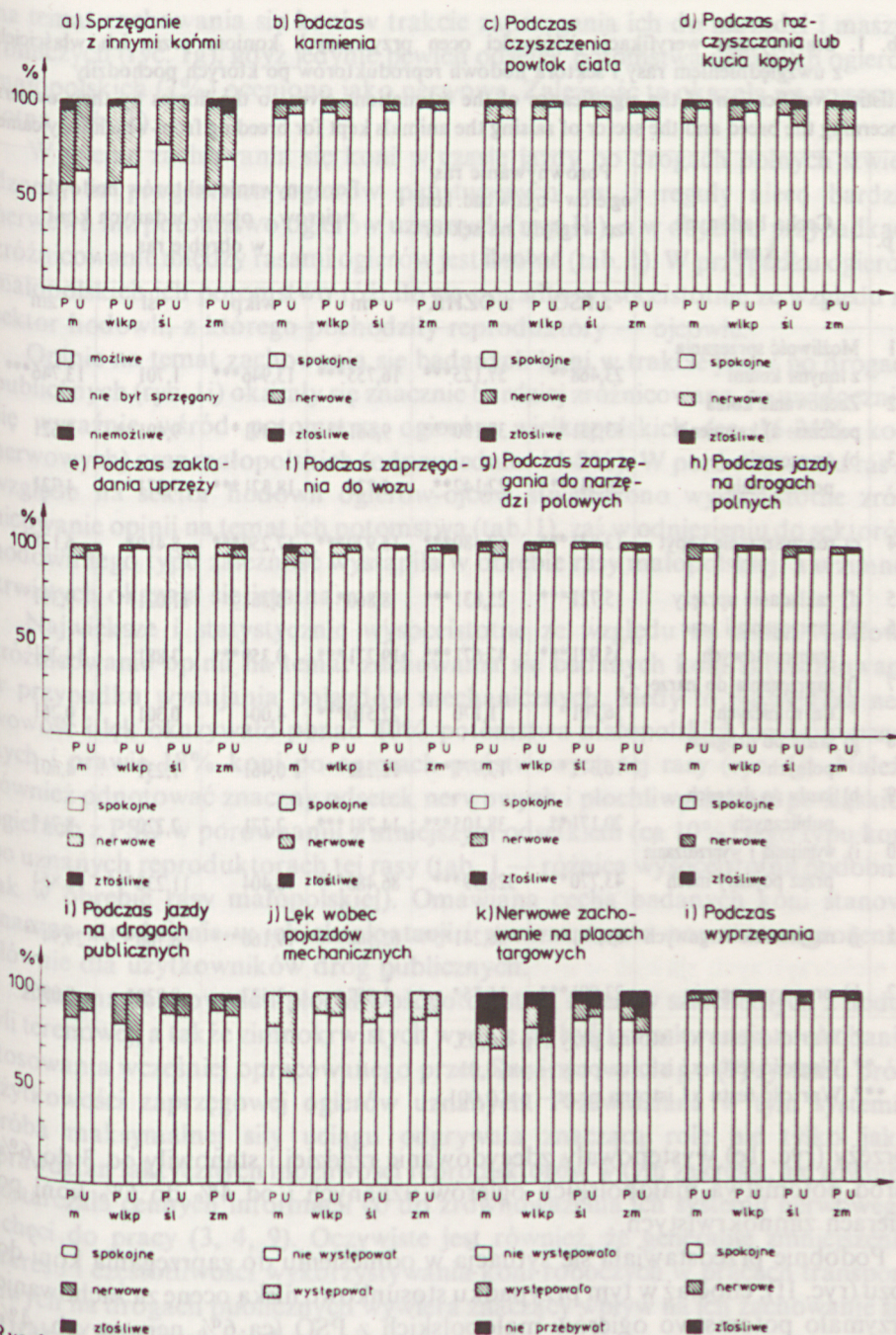
Wymieniony wcześniej przypadek narowistości u części potomstwa ogierów zimnokrwistych, jak również niska podatność na sprzęganie występująca u potomstwa ogierów szlachetnych podkreśla po raz kolejny (4, 6, 9) konieczność selekcjonowania reproduktorów używanych w masowym chowie koni na cechy przydatności użytkowej oraz zrównoważenia systemu nerwowego.

Zachowanie się badanych koni podczas karmienia było na ogół spokojne, chociaż stwierdzono pewien odsetek potomstwa ogierów małopolskich (ca 7% — po ogierach z PSO oraz 4% — po uznanych) oraz wielkopolskich (odpowiednio: 4% i 9%) zachowującego się nerwowo, a nawet złośliwie (po ogierach małopolskich: z PSO — 0,7%, uznanych — 1,7%). Tego typu konie notowano również (ryc. 1b) wśród potomstwa ogierów zimnokrwistych (ca 0,7% do 1,6% — złośliwych i 0,7% — 2,2% nerwowych). W obrębie potomstwa ogierów państwowych ustalono zależności istotne w porównywaniu ras reproduktorów, zaś w odniesieniu do uznanych wystąpiła relacja wysoce istotna (tab. 1). Ponadto potomstwo państwowych i uznanych ogierów małopolskich i śląskich różniło się między sobą istotnie (tab. 1).

Nerwowość w trakcie czyszczenia (ryc. 1c) wykazywały głównie konie po małopolskich (ca 9%) i wielkopolskich (ca 7%) ogierach z PSO oraz śląskich (ca 8%) i zimnokrwistych ogierach uznanych (6%), a złośliwość — głównie progenitura reproduktorów zimnokrwistych (ca 2%) oraz małopolskich (1,7%) z obydwu sektorów hodowli. Omawiane zależności mają charakter statystycznie wysoce istotny, poza układem porównywania potomstwa ogierów małopolskich i wielkopolskich ze względu na sektor hodowli tych ostatnich.

Największą kategorię koni stwarzających trudności przy rozcyszczaniu i kuciu kopyt nerwowym bądź złośliwym zachowaniem (ryc. 1d) stanowiło potomstwo ogierów zimnokrwistych (ca 11–12% nerwowych i 2,2–2,4% złośliwych). Mniej tego typu koni odnotowano wśród pochodzących po ogierach wielkopolskich państwowych i uznanych oraz śląskich i małopolskich (głównie z PSO). Wysoce istotne bądź istotne zróżnicowanie między badanymi końmi stwierdzono we wszystkich układach porównań.

Konie objawiające nerwowość bądź złośliwość w trakcie zakładania na nie

Ryc. 1a-l. Procentowy rozkład różnych form zachowania się koni roboczych po ogierach z PSO (P) i OZHK (U) w trakcie ich użytkowania zaprzęgowego

A proportional distribution of different forms of behaviour of draught horses from the stallions from the State Stud of Stallions (P) and the Regional Union of Horse-Breeders (U) in the period of using them as draught horses

Tab. 1. Statystyczna weryfikacja istotności ocen przyznanych koniom przez ich właścicieli z uwzględnieniem rasy i sektora hodowli reproduktorów po których pochodzili
 Statistical verification of the significance of the estimations given to the horses by their owners concerning the breed and the sector of raising the animals kept for breeding from which they came

L. p.	Cecha badanych koni	Porównywanie ras ogierów – ojców bad. koni ze względu na sektor hodowli		Porównywanie sektorów hodowli ogierów – ojców badanych koni w obrębie ras			
		z PSO	z OZHK	m	włkp	śl	zm
1	Możliwość sprzęgania z innymi końmi	23,468**	57,125***	16,755***	13,946***	1,701	13,746***
2	Zachowanie konia podczas: a) karmienia	13,531*	37,130***	9,661**	5,491*	9,491**	3,621
3	b) czyszczenia powłok ciała	28,341***	22,142**	5,720	18,321***	7,371*	4,721
4	c) rozcyszczanie kopyt	13,831***	62,480***	15,920***	17,250***	8,410*	6,128*
5	d) zakładanie uprzęży	15,721***	25,831***	8,860*	0,361	11,021**	9,391**
6	e) zaprzęgnięcia i prac transportowych	35,921***	47,671***	19,271***	0,359***	3,881	14,201
7	f) zaprzęgnięcia do narzędzi rolniczych	16,701*	11,170	22,510***	4,004	0,301	0,261
8	g) jazdy po drogach polnych	16,371*	13,971*	12,251**	0,461	1,231	4,601
9	h) jazdy po drogach publicznych	20,171**	38,105***	14,781***	2,771	2,220	8,71*
10	i) wymijania i wyprzedzania przez pojazdy mech	43,770***	328,39***	86,480***	0,404	11,230***	0,854
11	j) na placach targowych	81,771***	86,241***	62,561***	19,160***	8,780*	29,94**
12	k) przy wyprzęgnięciu	23,891***	16,75*	1,887	2,523	8,820*	8,096*

* Wartość testu χ^2 istotna przy $p \leq 0,05$.

** Wartość testu χ^2 istotna przy $p \leq 0,01$.

*** Wartość testu χ^2 istotna przy $p \leq 0,001$.

uprzęży (ryc. 1e) występowały zdecydowanie rzadziej i stanowiły od 3 do 6% wśród potomstwa małopolskich ogierów uznanych i od 4% do 6% koni po ogierach zimnokrwistych.

Podobnie przedstawiała się sytuacja w odniesieniu do zaprzęgnięcia koni do wozu (ryc. 1f), chociaż w tym przypadku stosunkowo niską ocenę za zachowanie otrzymało potomstwo ogierów małopolskich z PSO (ca 6% nerwowych, 4% złośliwych) i uznanych (ca 6% nerwowych). Rezultaty statystycznej weryfikacji rozkładu opinii rolników przedstawia tab. 1.

Nie stwierdzono również głębszych rozbieżności między opiniami rolników

na temat zachowania się koni w trakcie zaprzęganiania ich do narzędzi i maszyn rolniczych (ryc. 1g), gdyż jedynie pewien odsetek potomstwa uznanych ogierów małopolskich (7%) oceniono jako nerwowe. Zależność ta okazała się wysoce istotna (tab. 1).

W ocenie zachowania się koni w czasie jazdy po drogach polnych stwierdzono, że progenitura ogierów państwowych jest z reguły nieco bardziej nerwowa niż potomstwo ogierów uznanych (ryc. 1h), a w obydwu przypadkach różnicowanie między rasami ogierów jest istotne (tab. 1). W przypadku ogierów małopolskich ich potomstwo różniło się ponadto wysoce istotnie ze względu na sektor hodowli, z którego pochodziły reproduktory — ojcowie.

Opinie na temat zachowania się badanych koni w trakcie jazdy po drogach publicznych (ryc. 1i) okazały się znacznie bardziej zróżnicowane, co uwidoczniło się wyraźnie wśród potomstwa ogierów wielkopolskich (ca 16-24% koni nerwowych) oraz małopolskich (odpowiednio: 14-8%). W porównywaniu ras ze względu na sektor hodowli ogierów-ojców stwierdzono wysoce istotne zróżnicowanie opinii na temat ich potomstwa (tab. 1), zaś w odniesieniu do sektorów hodowli tego typu zależność wystąpiła w obrębie rasy małopolskiej, a u zimnokrwistych okazała się istotna.

Największe i statystycznie wysoce istotne ze względu na sektor hodowli zróżnicowanie opinii na temat zachowania się badanych koni skonstatowano w przypadku wymijania pojazdów mechanicznych, kiedy to największą nerwowość i lęk okazywało ponad 40% potomstwa małopolskich ogierów uznanych i prawie 18% koni po ogierach państwowych tej rasy (ryc. 1j). Należy również odnotować znaczny odsetek nerwowych i płochliwych koni po śląskich ogierach z PSO w porównaniu z mniejszym odsetkiem (ca 10%) tego typu koni po uznanych reproduktorach tej rasy (tab. 1 — różnica wysoce istotna podobnie jak w obrębie rasy małopolskiej). Omawiana cecha badanych koni stanowi znaczne utrudnienie w ich eksploatacji i stwarza często poważne zagrożenia, głównie dla użytkowników dróg publicznych.

Znaczna nerwowość i płochliwość potomstwa ogierów szlacheńskich z hodowli terenowej, a także zimnokrwistych wydaje się być konsekwencją zaniechania stosowania wcześniej opracowanego przez Sasimowskiego (9) systemu prób użyteczności zaprzęgowej ogierów uznanych. Przewidziana w tym systemie próba maksymalnej siły uciągu odgrywała znaczącą rolę nie tylko jako sprawdzian faktycznych możliwości reproduktorów w tym zakresie, ale również dostarczała cennych informacji co do zrównoważenia ich systemu nerwowego i chęci do pracy (3, 4, 9). Oczywiście jest również, że generalne zmniejszenie zakresu i częstotliwości wykorzystywania koni roboczych w pracach transportowych na drogach publicznych wywiera znaczący wpływ na ich zachowanie się w trakcie tego typu użytkowania.

Nerwowość na placach targowych, w punktach skupu itp. (ryc. 1k) zaobserwowano u ca 11% potomstwa ogierów małopolskich (zarówno tych z PSO, jak

i z OZHK), i wielkopolskich (ca 12% z PSO), a zróżnicowanie opinii rolników na temat zachowania się posiadanych przez nich koni okazało się wysoce istotne bądź istotne (potomstwo ogierów śląskich) w odniesieniu do wszystkich układów porównań (tab. 1).

Nerwowe bądź złośliwe zachowywanie się w trakcie wyprzęgania stwierdzono na ogół u nieznacznego odsetka badanych koni (ryc. 11), a proporcjonalnie najwięcej osobników tego typu znajdowało się w potomstwie małopolskich ogierów z obydwu sektorów hodowli oraz wielkopolskich uznanych. Jedynie w przypadku państwowego sektora hodowli różnice między potomstwem ogierów-ojców różnych ras okazały się wysoce istotne, natomiast w odniesieniu do potomstwa ogierów uznanych okazały się istotne. W obrębie rasy śląskiej i u zimnokrwistych potomstwo ogierów uznanych było istotnie bardziej nerwowe niż konie pochodzące po ogierach z PSO.

Przeprowadzona w ramach niniejszych badań analiza opinii rolników wskazuje na fakt, że dość znaczna część utrzymywanych przez nich koni pochodzących po ogierach z PSO lub z OZHK wykazuje nerwowość, narowistość, złośliwość bądź płochliwość — które to cechy w znacznym stopniu utrudniają ich roboczą eksploatację i stwarzają zagrożenie dla otoczenia. Sytuacja ta wydaje się wynikać zarówno ze zmniejszenia roboczego wykorzystania koni w pracach polowych i transportowych, jak również z zaniedbań w wychowie i wdrażaniu koni do pracy (2, 8). Może ona być również spowodowana dziedziczeniem niekorzystnych właściwości psychicznych po przodkach, których selekcja na cechy przydatności użytkowej i zrównoważenie systemu nerwowego jest niewłaściwie prowadzona (2, 6), bądź została praktycznie zaniechana (1). Porównanie wyników niniejszych badań z wcześniejszymi badaniami Kapronia i wsp. (5) — (gdzie odsetki nerwowego i złośliwego potomstwa ogierów z PSO Białka były niższe niż stwierdzone aktualnie u potomstwa małopolskich ogierów z PSO) wydaje się wskazywać na pogłębianie się niekorzystnych zjawisk w masowej produkcji koni roboczych ze względu na zwiększającą się ich nerwowość, złośliwość, podatność na narowy, płochliwość itp.

WNIOSKI

1. Najwyraźniejsze i statystycznie wysoce istotne zróżnicowanie między potomstwem państwowych ogierów różnych ras wystąpiło w odniesieniu do zachowania się w trakcie czyszczenia powłok ciała, możliwości sprzęgania z innymi końmi, rozcyszczania kopyt, zakładania uprzęży, zaprzęgania do wozów, jazdy po drogach publicznych, wymijania przez pojazdy mechaniczne, pobytu na placach targowych i wyprzęganiu.

2. Żrebięta pochodzące po ogierach uznanych różnych ras różniły się między

sobą wysoce istotnie ze względu na zachowanie we wszystkich wymienionych w pkt. 1. sytuacjach z wyjątkiem reakcji na zaprzęganie (różnica istotna).

3. Potomstwo szlachetnych ogierów z PSO (małopolskich i wielkopolskich) okazało się bardziej nie zrównoważone nerwowo, utrudniając sprzęganie z innymi końmi, czyszczenie powłok ciała, rozcyszczanie i kucie kopyt, zakładanie uprzęży, zaprzęganie do wozów oraz jazdę po drogach polnych i publicznych (ostatnia forma tylko u potomstwa ogierów małopolskich z PSO).

4. Większa nerwowość potomstwa szlachetnych ogierów uznanych (w porównaniu z pochodzącym po ogierach z PSO) objawiała się głównie przy wymijaniu i wyprzedzaniu przez pojazdy mechaniczne, w jeździe po drogach publicznych (tylko u potomstwa ogierów wielkopolskich) oraz przy zaprzęganiu do narzędzi polowych (u małopolskich).

5. Występująca w coraz szerszym zakresie zwiększona pobudliwość koni roboczych, pochodzących zarówno po ogierach państwowych, jak i uznanych, wskazuje jednoznacznie na potrzebę wnikliwej selekcji omawianych reproduktorów na cechy zrównoważenia systemu nerwowego i przydatności użytkowej.

6. Omawiana selekcja powinna być prowadzona na podstawie rezultatów prób dzielności i możliwych do praktycznego zastosowania testów oceniających predyspozycje psychiczne przyszłych reproduktorów.

PIŚMIENNICTWO

1. Akta hodowlane Polskiego Związku Hodowców Koni oraz Okręgowych Związków Hodowców Koni za lata 1984-90.
2. Brzeski E.: Ocena hodowlana ogiera na podstawie niektórych cech zachowania się jego potomstwa. *Acta Agr. et Silv.*, vol. VI, 1966.
3. Kaproń M.: Analiza powtarzalności wyników prób maksymalnej siły uciągu koni. I. Powtarzalność wyników prób ogierów uznanych i ze stad państwowych. *Prace i Mat. Zoot.*, 21, 1980.
4. Kaproń M.: Hodowlane znaczenie prób dzielności ogierów uznanych w zaprzęgu. *Koń Polski*, 2, 1981.
5. Kaproń M., Iżycka G., Kaproń H.: Wpływ rasy pełnej krwi angielskiej na użytkową przydatność koni roboczych. *Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, sectio EE*, vol. III, 31, Lublin 1985.
6. Kownacki M., Lipińska Z., Kozaczyński K.: Selekcja ogierów w Zakładach Trenin-gowych na podstawie ich użytkowości. Materiały na LV Zjazd PTZ w dn. 20-21 września 1990.
7. Oktaba W.: Metody statystyki matematycznej w doświadczalnictwie. PWN, 1972.
8. Pietrzak S., Kaproń M., Osuchowska M., Strzelec K.: Analiza opinii właścicieli żrebiąt pochodzących po ogierach państwowych i uznanych, dotyczących ich wychowu do momentu rozpoczęcia użytkowania zaprzęgowego. *Annales UMCS* (przygotowana do druku).
9. Sasimowski E.: Najważniejsze wskaźniki wartości użytkowej koni typu rolniczego. *Przegl. Hod.*, 11, 1964.

SUMMARY

The present work, which is a continuation of the earlier studies, showed a highly significant differentiation of the properties and behaviour of the examined horses in the period of cleaning the integuments of the body, a possibility of harnessing them with other horses, cleaning the hoofs, putting on harness, harnessing to carts, riding through the public roads, overtaking by mechanical vehicles, staying at the fairs, and unharnessing. The differentiation was dependent on the breed and the sector of raising the stallions-fathers. The studies found out a growth of irritability of draught which clearly points to the need for a detailed selection of the animals kept for breeding purposes into the features of utility and balancing of the nervous system.

2. Zrebięta pochodzące po ogietach uznanych różnych ras różniły się między